فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۴ ، شماره ۱۳ ، پاییز ۱۴۰۵
“Studies on Azerbaijan and Turk's History” Specialized Journal, year 04, issue 13, Fall 2026
“Azərbaycan və Türk Tarixi Araşdirmalar” ixtisaslaşdirilmiş jurnal, il 04, nömrə 13, Payız 2026
Üçaylık "Azerbaycan ve Türk tarihi araştırmalar" dergisi, yıl 04, sayı 13, Sonbahar 2026

افسانه مـزدکی گـرایی بـابکـیان

بابک وگزارش تاریخی تا اتهام‌های جنسی و اجتماعی
بررسی انتقادی منابع، الگوهای اتهام زنی و نسبت مزدکیسم و خرمدینیسم

رستم بهرادرزی

ایمیل:

ildirim_223@yahoo.com

guneyliildirim@gmail.com

پیوستگی:

دانشجو دکترای تاریخ آکادمی جمهوری آذربایجان

چکیده:

شیخی به زن فاحشه گفتا: مستی هر لحظه به دام دگری پـا بستی
گفتا: شیخا هر آنچه گویی هستم اما تو چنان که می نمایی هستی؟

این پژوهش به بررسی انتقادی روایت‌های تاریخی درباره مزدک و بابک خرمدین می‌پردازد و بر اتهاهایی تمرکز دارد که در منابع به‌ویژه درباره روابط جنسی، مالکیت، بی‌دینی، خشونت و برهم‌زدن نظم اجتماعی، به این دو جنبش نسبت داده شده است. پرسش اصلی آن است که آیا تشابه این اتهام‌ها می‌تواند شاهدی برای وجود آموزه‌های مشترک باشد یا آنکه بخشی از زبان جدلیِ مورخان و مخالفان سیاسی ـ مذهبی بوده است. با مرور اجمالی دیدگاه¬ها و شیوه اتهام زنی موبدان زرتشتی و تبلیغات¬گران همدست خلفای عباسی نظیر خاندان برامکه و... که ادامه دهنده ی همان شیوه بوده است، نتیجه می گیریم: ناگزیر باید تهمت پردازان را شناخت و آیینه را به سیمای آنان باز تابانید تا به اصطلاح خیام «گفتا هر آنچه گویی هستم...» حقیقت را ببینند. همان شیوه تبلیغات را ادامه می داد که دستگاه تبلیغات هخامنشی و ساسانی علیه مانی و مزدک استفاده می¬کرد. چنان که عباسیان به جاویدانیان و بابکیان اتهام می زدند.

کلمات کلیدی: مزدک، اشتراک زن، هخامنشیان، ساسانیان، جاویدانیان، بابکیان، خلافت عباسی، تبلیغات مذهبی

استناد (آپا):

بهرادرزی ، ر. افسانه مـزدکی گـرایی بـابکـیان. بابک وگزارش تاریخی تا اتهام‌های جنسی و اجتماعی بررسی انتقادی منابع، الگوهای اتهام زنی و نسبت مزدکیسم و خرمدینیسم. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۴، شماره ۱۳، پاییز ۱۴۰۵. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

The Legend of Mazdakism of the Javidanis and the Babaks

Babak and Historical Report to Sexual and Social Accusations

A Critical Examination of Sources, Accusation Patterns, and the Relationship between Mazdakism and Khorramdinism

Rostam Behrad Razi

Email:

ildirim_223@yahoo.com

guneyliildirim@gmail.com

Affiliation:

PHD student of history,

Academy of the Republic of Azerbaijan

Abstract:

A sheikh said to a prostitute: You are drunk, you are always trapped by someone else He said: Sheikh, I am everything you say, but are you as you show?

This study critically examines historical narratives about Mazdak and Babak Khorramdin and focuses on the accusations that have been attributed to these two movements in the sources, especially about sexual relations, property, atheism, violence, and disrupting social order. The main question is whether the similarity of these accusations can be evidence of the existence of common teachings or whether they were part of the polemical language of historians and political-religious opponents. By briefly reviewing the views and methods of accusation of Zoroastrian priests and propagandists who were accomplices of the Abbasid caliphs, such as the Baramke family, etc., who continued the same method, we conclude: It is inevitable that one must recognize the accusers and hold the mirror up to their faces so that, in Khayyam's words, "I said whatever I say I am..." they can see the truth. They continued the same propaganda method that the Achaemenid and Sasanian propaganda apparatus used against Mani and Mazdak. As the Abbasids accused the Javidanids and the Babakids.

Keywords: Mazdak, female servitude, Achaemenids, Sassanids, Javidanids, Babakids, Abbasid Caliphate, religious propaganda

CITATION (APA):

Behrad Razi, R. The Legend of Mazdakism of the Javidanis and the Babaks, Babak and Historical Report to Sexual and Social Accusations, A Critical Examination of Sources, Accusation Patterns, and the Relationship between Mazdakism and Khorramdinism. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 04, number 13, Fall 2026, ISSN: 3041-8690.

Rüstəm Behrad Rəzey

E-poçt:

ildirim_223@yahoo.com

guneyliildirim@gmail.com

Mənsubiyyət:

Azərbaycan Respublikası Akademiyasının tarix elmləri doktoru

Cavidanların və Babəkilərin Məzdəkilik Əfsanəsi

Babək və Cinsi və Sosial İttihamlara Tarixi Hesabat

Mənbələrin, İttiham Nümunələrinin və Məzdəkilik və Xorrəmdinlik Arasındakı Əlaqənin Tənqidi Araşdırılması

Xülasə:

Bir şeyx bir fahişəyə dedi: Sən sərxoşsan, həmişə başqası tərəfindən tələyə salınırsan

O dedi: Şeyx, mən sənin dediyin hər şeyəm, bəs sən göstərdiyin kimisən?

Bu tədqiqat Məzdək və Babək Xorrəmdin haqqında tarixi hekayələri tənqidi şəkildə araşdırır və mənbələrdə bu iki hərəkata, xüsusən də cinsi münasibətlər, mülkiyyət, ateizm, zorakılıq və ictimai asayişi pozmaqla bağlı ittihamlara diqqət yetirir. Əsas sual budur ki, bu ittihamların oxşarlığı ortaq təlimlərin mövcudluğunun sübutu ola bilərmi, yoxsa tarixçilərin və siyasi-dini müxaliflərin polemik dilinin bir hissəsi olub-olmamasıdır. Eyni metodu davam etdirən Baramke ailəsi və s. kimi Abbasi xəlifələrinin əlbirləri olan Zərdüşt kahinlərinin və təbliğatçılarının baxışlarını və ittiham metodlarını qısaca nəzərdən keçirərək belə bir nəticəyə gəlirik: Böhtan atanların tanınması və güzgü onların üzlərinə parıldaması qaçılmazdır ki, Xəyyamın dediyi kimi, "Mən nə deyirəmsə deyim, mən də oyam..." həqiqəti görə bilsinlər. Onlar Əhəməni və Sasani təbliğat aparatının Mani və Məzdəkin əleyhinə istifadə etdiyi eyni təbliğat metodunu davam etdirdilər. Necə ki, Abbasilər Cavidaniləri və Babaklıları günahlandırdılar.

Açar sözlər: Məzdək, qadın iştirakı, Əhəmənilər, Sasanilər, Cavidanilər, Babakilər, Abbasilər xilafəti, dini təbliğat

CITATION (APA):

Behrad Rəzey, R. Cavidanların və Babəkilərin Məzdəkilik Əfsanəsi, Babək və Cinsi və Sosial İttihamlara Tarixi Hesabat, Mənbələrin, İttiham Nümunələrinin və Məzdəkilik və Xorrəmdinlik Arasındakı Əlaqənin Tənqidi Araşdırılması. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 04, nömrə 13, Payız 2026, ISSN: 3041-8690.

Rüstem Behrad Rezi

E-posta:

ildirim_223@yahoo.com

guneyliildirim@gmail.com

Üyelik:

Tarih doktora öğrencisi,

Azerbaycan Cumhuriyeti Akademisi

Cavidani ve Babakiların Mazdakizm Efsanesi

Babak ve Tarihsel Rapor: Cinsel ve Sosyal Suçlamalar

Kaynakların, Suçlama Kalıplarının ve Mazdakizm ile Horramdinizm Arasındaki İlişkinin Eleştirel Bir İncelemesi

Özet:

Bir şeyh bir fahişeye şöyle dedi: Sarhoşsun, her zaman başkasının tuzağına düşüyorsun.

Fahişe şöyle dedi: Şeyh, ben senin dediğin her şeyim, ama sen gösterdiğin gibi misin?

Bu çalışma, Mazdak ve Babak Hürremdin hakkındaki tarihi anlatıları eleştirel bir şekilde inceliyor ve özellikle cinsel ilişkiler, mülkiyet, ateizm, şiddet ve toplumsal düzeni bozma konularında kaynaklarda bu iki harekete atfedilen suçlamalara odaklanıyor. Ana soru, bu suçlamaların benzerliğinin ortak öğretilerin varlığının kanıtı olup olmadığı veya tarihçilerin ve siyasi-dini rakiplerin polemik dilinin bir parçası olup olmadığıdır. Abbasi halifelerinin suç ortakları olan Bâmke ailesi gibi Zerdüşt rahiplerinin ve propagandacılarının suçlama yöntemlerini ve görüşlerini kısaca gözden geçirerek şu sonuca varıyoruz: Suçlayıcıları tanımak ve yüzlerine ayna tutmak kaçınılmazdır ki, Hayyam'ın sözleriyle, "Ben ne diyorsam oyum..." gerçeği görebilsinler. Ahameniş ve Sasani propaganda aygıtının Mani ve Mazdak'a karşı kullandığı aynı propaganda yöntemini sürdürdüler. Abbasiler, Cavidanileri ve Babakidleri suçladılar.

Anahtar Kelimeler: Mazdak, kadın köleliği, Ahamenişler, Sasaniler, Cavidaniler, Babakidler, Abbasi Halifeliği, dini propaganda

CITATION (APA):

Behrad Rezi, R. Cavidani ve Babakiların Mazdakizm Efsanesi, Babak ve Tarihsel Rapor: Cinsel ve Sosyal Suçlamalar, Kaynakların, Suçlama Kalıplarının ve Mazdakizm ile Horramdinizm Arasındaki İlişkinin Eleştirel Bir. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 04, sayı 13, Sonbahar 2026, ISSN: 3041-8690.

بیان مسئله

منابع ایرانی در جهت بررسی آیین مزدک و مانی در دوران افول اخلاقی پادشاهان ساسانی که ازدواج با محارم را عملی نموده بودند، توضیح کاملی نوشته اند (شریعتی، ۱۳۷۸، ۱۵). شرایط جامعه ساسانی و علل بوجود آمدن آیین جدیدی را بررسی نموده (دوبوار، ۱۳۶۰، ۱۴۲) و نهایتاً نویسندگان خارجی تاریخ ایران، دخالت های روحانیون را در امور نظامی، سیاسی و ... موجب پیدایش آیین تازدانسته اند.(گیرشمن، ۱۳۷۲، ۱۷۳).

مقدمه

بابک خرمدین و مزدک، دو چهره از دو دوره متفاوت تاریخ ایران‌اند، در تاریخ‌نگاری بعدی، هر دو در قالب جنبش‌هایی مخالف نظم سیاسی و دینی مسلط تصویر شده‌اند. مزدک در اواخر دوره ساسانی و بابک در اوایل دوره عباسی ظهور کرد. فاصله زمانی میان آنها زیاد است؛ با این حال، منابع تاریخی و برخی پژوهش‌های جدید، میان خرمدینیان و سنت مزدکی پیوندهایی برقرار کرده‌اند.

مسئله این مقاله، نه دفاع اعتقادی از بابک یا مزدک است و نه تکرار روایت‌های سنتی درباره آنان. مسئله، بررسی چگونگی ساخته‌شدن روایت‌هاست. در تاریخ‌نگاری، یک گزارش ممکن است از نظر تاریخی مهم باشد، حتی اگر محتوای آن کاملاً درست نباشد؛ زیرا خودِ آن گزارش می‌تواند نشان دهد که جامعه یا حکومتی چگونه دشمن خود را تصور می‌کرد. بنابراین باید میان «این نویسنده چنین گفته است» و «چنین چیزی واقعاً رخ داده است» فاصله گذاشت.

این تمایز در موضوع حاضر، اهمیت ویژه دارد؛ زیرا بسیاری از اتهام‌های اخلاقی و جنسی علیه گروه‌های بدعت‌گذار، نه در متون خود آنان، بلکه در آثار مخالفانشان ثبت شده است .

بیشترین روایت های تاریخ نگاران دوران عباسی که تاریخ نگاران دوره ی معاصر نیز آن را بازتاب داده اند، اتهام«اشتراک مال و زن و...» به بابکیان بوده است تا از این تاریخ «جهادی» های داوطلب لشکریان خلیفه را بیشتر تهییج کنند. این اتهام حداقل از طرف نویسنده سیاست نامه، صرفاً برای خوش آمد دستگاه خلیفه و تبلیغات آن نبوده (هر چند بهره می بردند) بلکه سرپوش گذاشتن بر روی تاریخ فرهنگی حاکمان ساسانی متشکل از مؤبدان، کیخسروها و شاهان بوده است .

در روایت‌های مربوط به مزدک، مالکیت خصوصی و تمرکز ثروت جایگاه مهمی دارد. حتی اگر همه جزئیات روایت‌های متأخر را نپذیریم، وجود نوعی نارضایتی اجتماعی در اواخر دوره ساسانی قابل بررسی است. ساختار طبقاتی جامعه ساسانی، امتیازات اشراف و موبدان و فشارهای اقتصادی، زمینه‌ای واقعی برای شکل‌گیری اعتراض فراهم می‌کرد. با این حال، مساوی دانستن هرگونه اصلاح اقتصادی با «کمونیسم» یا «اشتراک کامل اموال» از نظر تاریخ‌نگاری دقیق نیست .

از میان همه اتهام‌ها، ادعای اشتراک زنان، از نظر روش‌شناختی حساس‌تر است. در صورت پذیرش آن، مزدکیسم به جنبشی تبدیل می‌شود که نه تنها مالکیت، بلکه خانواده را نیز هدف گرفته است. ایجاد چنین تصویری برای مخالفان سیاسی و مذهبی، بسیار کارآمد بوده است.

اما در بررسی تاریخی، «کارآمد بودن یک اتهام» به معنای دروغ بودن آن نیست؛ بلکه نشان می‌دهد که چرا باید برای اثبات آن، شواهد مستقل جست. در این مورد، نبود نوشته‌های مستقیم از مزدکیان و اتکای فراوان به منابع متأخر، مانع از آن است که ادعا را به عنوان واقعیت مسلم اعلام کنیم.

نکته دیگر آن است که حتی اگر در برخی شاخه‌های محلی یا دوره‌های خاص، رفتارهایی خارج از هنجارهای ازدواج وجود داشته باشد، نمی‌توان آن را به کل مزدکیان تعمیم داد. تعمیم از یک روایت درباره یک گروه محدود به کل جنبش، از نظر روش‌شناسی خطاست.

در فرازهایی از نوشته های تاریخ نویسان، بدون تعلق خاطر به آن عظمت کذایی باستان گرایی، حداقل پنج نوع ازدواج را برشمردند که به قول دکتر شریعتی نفرت انگیز بوده است: «در مذهب زرتشت، به صراحت در اوستا می خوانیم که ازدواج با خواهر، نه تنها جایز است، بلکه باعث بخشایش گناهان می شود و از مستحبات مؤکد است» .... (شریعتی، ۱۳۷۸، ۱۵) و نیز سیمین دوبوار، نویسنده معاصر فرانسوی که یکی ازسردمداران «فیمینیزم» جهانی است با دیدگاه ستایش گرانه ای استقبال می کند:«پدرسالاری در همه جا به این شکل اساسی استقرار نیافته است. ... زناکاری ممنوع نیست. بین برادر و خواهر، ازدواج هایی صورت می گیرد. روی هم رفته، پنج نوع ازدواج وجود داشته است...»(دوبوار، ۱۳۶۰، ۱۴۲) بنابراین تبلیغات عباسی نه تنها علیه بابکیان زهراگین و ناجوانمردانه بوده است بلکه انتساب آن به مزدکیان نیز دروغ بی شرمانه ای بوده است. ازدواج بابک با زن جاویدان و نسبت های داده شده در این مورد، به کلی دروغ و فریب است. بابک با دختر جاویدان «گلدانه» ازدواج می کند نه با زن جاویدان!! انتخاب بابک به فرماندهی نیروهای نظامی نیز از روی شجاعت، کارآمدی، برازندگی و شایستگی بوده که آینده نیز بر آن انتخاب جاویدان صحه می گذارد. مزدک در دوره قباد یکم، شاه ساسانی، به عنوان رهبر یا چهره اصلی جنبشی اجتماعی ـ دینی ظاهر شد. در روایت‌های متأخر، او با اصلاحات اجتماعی، اعتراض به تمرکز ثروت و نوعی نقد نظم طبقاتی مرتبط شده است. اما جزئیات دقیق آموزه‌های او دشوارتر از آن است که در روایت‌های عامه‌پسند دیده می‌شود.

یکی از مشهورترین عناصر روایت مزدک، ادعای اشتراک اموال و زنان است. در این روایت، مشکل اجتماعی از انحصار ثروت و زنان در دست گروهی محدود ناشی می‌شود و راه حل، رفع این انحصار است. اما باید پرسید این روایت نخستین بار در چه بستری ثبت شده، چه نویسندگانی آن را تکرار کرده‌اند و آیا شاهدی مستقل برای آن وجود دارد.

در تاریخ ادیان، نسبت دادن بی‌بندوباری جنسی به مخالفان پدیده‌ای شناخته‌شده است. گروهی که از نظر مذهبی یا سیاسی، نامشروع معرفی می‌شود، با نسبت دادن رفتارهای جنسیِ خارج از هنجار، نه فقط عقیده، بلکه شخصیت اخلاقی آن نیز تخریب می‌شود. بنابراین اتهام «اشتراک زنان» را باید هم به عنوان یک داده تاریخی درباره سنت روایی و هم به عنوان ادعایی درباره واقعیت اجتماعی بررسی کرد.

اتهام های جنسی درباره بابک و خرمدینان، عین همان اتهام مزدکیان بوده و این دور از انصاف و ناعدالتی است. مشارکت زنان در یک جنبش مردمی علیه متجاوز و نقش آنها در امور اجتماعی، اقتصادی، شبکه خانواده و یا ساختار سازمانی در دفاع از ناموس و وطن است و در این حیطه باید مورد تفحص و بررسی گردد. در زمان مزدک، موضوع جلوگیری از انحصار زنان توسط طبقه حاکم است، اما در زمان بابک، مشارکت و راهبری زنان در تمام امور است.

زمانی محمد خاتمی گفته بود: هرجا دین و دولت علیه آزادی برخاست، دین و دولت بر افتاد (انگیزاسیون و...) هر جا عدالت بر علیه آزادی برخاست، عدالت بر افتاد (فروپاشی اردوگاه سوسیالیسم). سیر تکوینی دین و دولت در اروپا و بر قراری انگیزاسیون و سرانجامشان در هر یک از کشورهای مسیحی اروپایی به رنسانس منجر شد و مذاهبی نظیر پروتستان را بوجود آورد که سیطره ی دستگاه واتیکان را بر قدرت سیاسی به چالش کشید و منجر به جدایی کامل دین از دولت شد. این سیر تکامل تاریخی را ایران پیش از اسلام نیز طی کرد و در نتیجه هیچ یک از قطب های قدرت (سلطنت+ موبدان) بر جای نماند: «...طبقه ای که در این زمان از بیشتر مواهب بهره مندی داشت، طبقه موبدان بود. این موبدان، نسب به مغان می رسانیدند و بدین گونه خود را به منوچهر پادشاه افسانه ای می کشانیدند، اما مغان بر خلاف روایت مشهوری که هرودوت آورده است، در حقیقت قبیله ای خاص نبودند بلکه طبقه مخصوص به شمار می آمدند که امتیازات متعدد، اندک اندک آنها را از سایر طبقات جدا کرده بود. در عهد ساسانیان، طبقه موبدان که اخلاف این مغان کهن بوده اند، نه تنها تمام امور راجع به حوزه شریعت و تطهیر قربانی و ثبت ولادت و ازدواج و حتی قضا را در اختیار داشت، بلکه در همه امور دیگر نیز مداخله و نفوذی تمام کسب کرده بود. گذشته از آن، ضیاع و عقاری فراوان و ثروت و مکنتی هنگفت نیز که از راه نذور و صدقات و عشریه و کفاره به رؤسأ این طبقه می رسید، آنها را قدرت و حشمت تمام می-بخشید...»(زرین کوب،۱۳۸۳، ۱۶۴) گفتنی است که در دوره حاکمیت سلسه های هخامنشی و ساسانی، طبقاتی نظیر: درباریان، موبدان، اسپهبدان، دبیران و رنجبران در جامعه وجود داشت که جا به جایی از طبقه ای به طبقه ای دیگر ممکن نبوده است. ... در حقیقت نیز موبدان و هیربدان در اواخر این عهد، به فساد گراییده بودند. کتاب پهلوی مینوی خرد که به حکم قرائن، در اواخر دوره ساسانی تألیف شده است، بر این دعوی گواه است. در این کتاب نویسنده وقتی عیب موبدان را بر می شمارد، می گوید«عیب موبدان ریا ورزی و آزمندی و فراموش کاری و تن آسایی و خرده بینی و بدگرایی است...» (زرین کوب،۱۳۸۳، ۱۶۷) از طرفی همین دستگاه همه کاره دین و دولت، در برابر نفوذ بودایی گرایی از شرق و مسیحیت

از غرب و بازمانده تفکر مانوی و مزدکی که موریانه وار آن را از درون و بیرون می جوید، به تحلیل می برد. ولی موبدان در زمان بهرام اول چانشین هرمز، به تحریک موبد کرتیر، مانی را بازداشتند و کشتند. در این باب که مرگ مانی چگونه بوده است، جای سخن هست. بر خلاف اکثر مآخذ که گفته اند پوست او را کنده اند و تنش را به دار زده اند، منابع مانوی ادعا دارند که مانی در زندان وفات یافته است... به موجب بعضی اقوال در ۲۷۴میلادی بوده است و بر حسب اقوال دیگر در سال ۲۷۶ یا ۲۷۷ م. هرچه بوده سعایت کرتیر، سبب گرفتاری او شد و در زندان جندی شاهپور با او رفتاری خشن و بی-رحمانه کردند. بعد از مرگ او نیز پیروانش را به سختی آزار نمودند. مکرر آنها را قتل عام کردند، ...» (زرین-کوب،۱۳۸۳، ۱۷۳) چنانچه ملاحظه می شود موبدان برای صیانت از قدرت بلا منازع خود، موجبات قتل مانی را فراهم می آورند. در حالی که در آموزه های او انقلابی بر علیه جامعه طبقاتی نبوده است و تنها اصلاحات اموری درخواست می شود که جامعه دچار انقلاب نشود:«...در حقیقت پیروان مانی دو طبقه مجزا بودند: خواص و عوام – یا چنانکه از قول مانی تعبیر کرده اند صدیقان و سماعین. کسی که می خواهد در جرگه مومنان واقعی – صدیقان- راه بیابید باید با ریاضت ها و محنت ها خود را آماده کند تا شایسته قبول در آن طبقه گردد و آنکس که مشقات این همه ریاضت را تحمل می کرد و به طبقه خواص و گزیدگان در می آمد دیگر وجودش از آلایش ظلمت مصفا می شد.... (زرین کوب،۱۳۸۳، ۱۷۵) بنابراین مانی حداقل ممکن اصلاحات را تبلیغ می کرد ودر این فرآیند، اصلاح گرایی را از پیروان خود آغاز می کرد. در پیام های مانی جایی برای خشونت وجود نداشته و از فساد موبدان دوری می شده است. این که موبدان برای شنیدن حداقل ممکن صدای اصلاح اخلاقی و اجتماعی، تحمل نداشتند، تمامیت خواهی و تک صدایی استبداد طبقاتی بود که نه از سلطنت چیزی باقی می گذاشت و نه از دین زرتشتی حرفی برای بقا، در نتیجه منهدم شد.

ساسانیان که با سوء استفاده از چندصدایی بودن حاکمیت سلسله اشکانیان، بر سرکار آمده بودند، در طول حاکمیت چند قرن شان، تا توانستند استبداد طبقاتی در داخل و خوی سلطه گرایی در منطقه را پیش بردند و در نتیجه به آشوب در جامعه کمک کردند تا به وسیله نیروهای اسلامی پرتوان و منادی عدالت اجتماعی برافتادند.:«...مزدک البته مثل افلاطون، فیلسوف نبوده است که خواسته باشد برای اصلاح احوال جامعه فقط در روی کاغذ نقشه یی طرح کند، بلکه قصدش آن بوده است که در عمل به اصلاح احوال جامعه کامیاب شود و اگر برنامه او به شیوه کار هواخواهان عقاید سوسیالیستی شباهت یافته است، در حقیقت تا بدان حد هم که مشهور شده است مبتنی بر آن مبادی نیست و به هر حال، تفاوت عمده تعلیم مزدک با عقاید سوسیالیستی امروز مخصوصاً در این نکته است که تعلیم وی بر مذهب و علی الخصوص بر زهد و ریاضت تکیه داشته است و در حقیقت اجرای تعلیم خود را یگانه وسیله مؤثر و سود مندی می دانسته است که انسان می توانسته است با آن به صورتی منطقی قوای خیر را یاری کند و با قوای شر پیکار نماید. ... در واقع مزدک هر چند مدعی اصلاح آیین زرتشت بوده است لیکن تعلیم او بیشتر صبغه آیین مانی دارد و گویی وی به بهانه اصلاح دین زرتشت، کوشیده است تا مثل مانی مجموعه تازه یی ازعقاید بسازد که با مذاق

مردم، خاصه کسانی که از کوته بینی موبدان، ناراضی بوده اند و آنها را مسئول پریشانی ها و بی دادی های روزگار خویش می شمرده-اند، پسندیده آید و در ترکیب این مجموعه تازه که وی می خواسته است به نام «درست دین» ترویج کند، هم از مبادی مانوی چیزهایی اخذ کرده است و هم شاید به نظر بعضی اقوال، به حکما یونان و اسنی های یهود نیز تا حدی نظر داشته است... باری به موجب روایات، مزدک در قحط سالی به درگاه قباد رفته، او را به آیین خویش خواند و شاه که از غلبه اشراف و روحانیان ناخرسند بود، بدو گروید و ظاهراً او را موبد موبدان کرد. مزدک در آن تنگی و قحطی که مردم را به جان آورده بود، به دستور شاه اعلام کرد که هرکس نان از مردم گرسنه باز دارد، سزایش مرگ باشد. مردم نیز شوریدند و انبارهای توانگران را غارت کردند. قباد که در واقع برای درهم شکستن غرور اشراف و موبدان، در ظهور مزدک، تمایلات زندیقی نشان داده بود، چندی بعد با شورش عمومی روبرو شد که موبدان و اشراف آن را بر انگیخته بودند... احتمال می رود که آن قوانین عبارت بوده است از وضع مالیات های سنگین بر توانگران که برای اصلاح حال مستمندان از آنها گرفته است و این را، مخالفان، اشتراک اموال خوانده اند. چنان که داستان اشتراک زنان که نیزبه تعلیم مزدک منسوب کرده اند تا بدان حد که در آن مبالغه کرده اند، انقلابی نبوده است و احتمال دارد که آن هم فقط قوانین تازه یی بوده است که محدودیت ازدواج در بین طبقات را از میان می برده و شاید ازدواج های آزادتری را مقرر می داشته است. اما چون اجرای این قوانین سبب می شده است که در عمل، مزیت اجتماعی طبقه اشراف و روحانیون از بین برود، یا داشتن زنهای متعدد از «شاه زن» و «چاکرزن» که نزد آنها متداول بوده است، محدود گردد و احیاناً مردان بی زن از بعضی از آنها برخوردار گرد ند، در بیان نتیجه سوء آن مبالغه کرده اند و آن را همچون اشتراک در زنان جلوه داده اند. در مجلس مناظره یی آنها را گرد آورد و به اهتمام موبدان، مزدک را مجاب و محکوم کرد. پسرش خسرو که حقوق ولیعهدی خویش را دستخوش طمع برادرش کاووس و مورد تجاوز مزدکیان می دید، این آتش را تیزتر می کرد. عاقبت حکم قتل مزدک و تمام رؤسأ مزدکیان صادر شد. همه برگزیدگان آیین مزدک هلاک، و به روایتی زنده بگور شدند و بعد کار به قتل عام باقی رسید (۵۲۹میلادی)...»(زرین کوب،۱۳۸۳، ۱۷۸) چنانچه ملاحظه می شود مانی و مزدک با بهانه های پوچ به قتل می رسند و هوادارانشان نیز سرکوب شده و به اصطلاح امروزی «زیر زمینی» می شوند. از طرفی بر آیند کلی محروم نگه داشتن مردم از اموال و ازدواج، نشان می دهد که موبدان و اشراف برای حفظ وضع موجود استبدادی شان، اندک صداهای اصلاح گری را سرکوب می کردند تا حرمسراها و امتیازهای بی حد و مرز خودشان به خطر نیفتد. افراط در سرکوبی حقوق اولیه ی مردم تا آنجا پیش می رود که نویسنده، پایان کار هخامنشی و ساسانی را تکرار هم ارزیابی می کند و در هر دو، همراهی نکردن مردم و در نتیجه با حمله خارجی هر دو سلسله در موقعیتی مشابه، منقضی می شوند. چنانکه نولدکه نویسنده آلمانی دریافته است، نجبای ایران در مقابل عرب، آن مایه فقدان وطن پرستی و آن اندازه وظیفه نشناسی را که سابقاً در برابر اسکندر نشان داده بودند، ابراز نکردند و البته اختلاف دین و شاید خشونت رفتار عرب نیز تا حدی مانع گشت که این نجبا به آن سهولت که هزار

سال پیش تسلیم یونانی گری شده بودند تسلیم اسلام گردیدند...» (زرین کوب،۱۳۸۳، ۱۹۸) قابل توجه است که نویسنده از دو موضوع بزرگ طفره رفته و صراحت را به «توجیه» برگزار کرده است: ۱-تاریخ آزادسازی کشور از سلوکیه (جانشینان مقدونیان) به وسیله اشکانیان و شوریدن و برانداختن آنها بعد از پنج قرن، آنهم با سوء استفاده از چند صدایی بودن جامعه و خفه کردن همان چند صدایی که مجبور به انجام جنایت های مختلف از جمله علیه مانویان و مزدکیان می شوند. ۲- ازدواج با محارم در میان زرتشتیان و قوم پارسی که در دوره هخامنشی و هم ساسانی مستقر بوده و مفسد انگیزیهای آن که به نسبت دادن همانها به مخالفان را برای کشتار شان به کار می برده اند.

ابوالفرج ابن جوزی در تلبیس ابلیس در این باره آورده است :«...و همچنین آب دهان در آب نمی افکندند و ازدواج با مادران را جایز می شمردند، و چون شوهر می مرد، پسرش در ازدواج او تقدم داشت و اگر پسر نداشت از مال مرده، مردی را اجیر می نمود (تا وظیفه شوهری به جای آرد) و جایز می دانستند یک مرد تا یک هزار و یکصد زن بگیرد. مزدک در چنین وضعیتی قیام نمود و در نهایت مورد غضب طبقه موبدان قرار گرفت... صرف نظر از اینکه پس از قیام مزدکیان ممکن است افراط کاری ها و تجاوز هایی رخ داده باشد، تا آنجا که از تواریخ موجود بر می آید، مزدک شخصاً مرد پارسایی بوده و ظاهراً آنچه دشمنان طبقاتی مزدک به عنوان اباحت و اشتراک زنان بدو بستند، گشودن در حرم سرا های شاهان و اشراف و آزاد کردن زنان و کنیزان احتکارشده برای ازدواج با هرکه خواهند بوده است، حرم سرا هایی که گاه یک هزار و یکصد زن و کنیز را شامل می شده است! سرکوبی و کشتار مزدکیان در زمان انوشیروان را هم به تسویه خرده حساب شخصی نسبت داده اند، حرف ابلهانه ای است!» (ابن جوزی، ۱۳۶۸، ۶۱) در مجموع مزدکیان چه با روایت قتل عام شدنشان و چه در آغاز نهضت شان با طبقات موبدان و سلطنت و دبیران و اسپهبدان، صدایی برای مردم بی صدا شدند! :«...مزدک برای از بین بردن تناقض ها و تضادها و نفرت ها و جنگ ها و چیزهای بد، به ذات و اصل آن ها بر می گردد و همه آنها را دو چیز می داند: (عشق به زنان —عشق به ثروت) و بدین طریق دستور می دهد که زنان و ثروت ها باید مشترک شوند، مردان هم در آن سهیم باشند. مزدک با استفاده از نتایج حکمت الهی مانی، در زمینه امور اجتماعی، به عقیده مخصوصی رسید که می توان آن را نوعی کمونیسم افراطی دانست. زیرا مزدک می گفت باید هرچه که پایه و اساس اجتماع روی آن قرار گرفته، نابود شود (یعنی ثروت و خانواده) وجود نداشته باشد، تساوی مطلق، آزادی کامل و قطعی بین همه افراد، از دستورهای او بود».(حقیقت،۱۳۷۵، ۱۰۴)

برای نوشتن کتاب«بازخوانی حماسه بابک» و تحلیل منابع این مقاله، چهار معیار در نظر گرفته شده است :

فاصله زمانی منبع با رویداد، وابستگی نویسنده به سنت‌های پیشین، جایگاه سیاسی و مذهبی نویسنده،

امکان مقایسه روایت با منابع مستقل.

در مورد بابک، منبعی بسیار مهم برای سنت روایی، کتاب «الفهرست» ابن‌ندیم است که از «اخبار بابک» نوشته واقِد بن عمرو تمیمی استفاده کرده است. با اینکه واقد بن عمرو تمیمی جزو کسانی است که با دیده منفی و مغرضانه نوشته، مدخل بابک در ایرانیکا این اثر مفقود را از مهم‌ترین منابع برای بازسازی زندگی بابک می‌داند. در عین حال، گزارش‌های دیگر تفاوت‌هایی با آن دارند و همین تفاوت‌ها برای نقد تاریخی مهم‌اند.

مسعودی، تاریخ‌نگار سده چهارم هجری، نیز منبع مهمی است. اهمیت او از این جهت است که نسبت به بسیاری از نویسندگان بعدی، به دوره رویدادها نزدیک‌تر است و آثارش از منابع مهم تاریخ فرهنگی ایران و جهان اسلام محسوب می‌شود. با این حال، نزدیکی زمانی به‌تنهایی مساوی با بی‌طرفی نیست و گزارش او نیز باید در زمینه فکری خودش بررسی شود.

در مورد مزدک، مشکل حتی شدیدتر است. منابع مستقیم از خود مزدکیان باقی نمانده و اطلاعات ما از سنت‌های بعدی و عمدتاً مخالف فراهم شده است. بنابراین، روایت‌های مربوط به «اشتراک زنان» و دیگر آموزه‌های افراطی باید به عنوان ادعاهای منبع ثبت شوند، نه به عنوان واقعیت‌هایی که بدون بررسی پذیرفته شوند.

چند کتاب تاریخی که در مورد «ازدواج با محارم» توسط هخامنشیان و ساسانیان است، معرفی می شود:

۱ -آرتورکریستن سن، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، ناشر دنیای کتاب، تهران، ۱۳۶۸، چاپ ششم، صفحه ۴۳۳

۲-برتولد اشپولر، تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، جلد ۲، ترجمه جواد فلاطوری و مریم احمدی، ناشر علمی و فرهنگی، تهران، چاپ چهارم، صفحه ۱۸۱

۳-تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی، انتشارات نگاه، تهران، چاپ دوم، صفحه ۵۹۰

۴ -تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی، جلد یک، صفحه ۴۷۴: اردشیر دوم، دو دخترش: آتوسا و آمسترس را به زنی گرفت و...

نتیجه گیری

با مطالعه کتاب های تاریخی و «ملل و نحل» به این نتیجه می رسیم که تمامیت خواهان و سلطه گران در زمان و مکان های مختلف از ازمنه قدیم تا امروز، برای تسلط بیشتر و حاکمیت مطلقه بر مردم، از هر ابزاری بخصوص ایجاد دین و حتی تحریف ادیان موجود استفاده کرده اند. از طرف دیگر این تمامیت خواهان بعد از دوره اسلامی، برای بد نام کردن مخالفان خود، بخصوص جاویدانیان و بابکیان را به ایجاد دین اشتراکی، فساد در دین و اخلاق، مخالف با اسلام و ... معرفی نمودند و خلفای عباسی با دست آویز نمودن این اتهامات، حکومت دیکتاتوری خودشان بر سرزمین های تحت سلطه شان را با حدت و شدت بیشتری دیکته کردند. در مورد قضاوت تاریخ و تاریخ نویسان، با یادآوری «شکست» و تبلیغات سوء دشمنان رهبران آزادی که نسبت به «بابک» و جاویدان و تهمت ها و افتراهای نسبت داده شده به آنان در پیش گرفتند و همچنان به آن ادامه می دهند، می

خوانیم:«رهبران نهضت های آزادی بخش، به خصوص اگر موفقیت حاصل نکنند و شکست بخورند، دشمنان شان آن ها را به انواع تهمت ها متهم می کنند و برای جلوگیری از نفوذ معنوی آن ها در میان مردم، بر ضد آنها شایعاتی پخش می کنند و آن ها را در معرض افتراها و تهمت-های ناجوانمردانه قرار می دهند.

این مطلب در تاریخ، شواهد فراوانی دارد و لازم نیست خیلی دور برویم. مثلاً «گاندی» رهبر فقید هند به هنگامی که مبارزه می کرد و نهضت ملی هند بر ضد استعمار انگلیس به اوج شهرت رسیده بود، « خدمتگزار صدیق امپریالیسم بین المللی»! نام گرفت و پس از او «نهرو» نیز بعد از آن همه فداکاری و از خودگذشتگی، بالأخره به خیانت کاری متهم گردید و ...، شیخ محمد خیابانی باید هم در نظر مخبرالسلطنه ها و اربابان بیگانه اش«تجزیه طلب» تلقی گردد ...» (خسروشاهی،۱۳۹۰، ۱۹۹) اتهامهای نسبت داده شده به بابک نیز در زمره همین قضاوت های کلی در تاریخ است!!

مـنابـع

۱ -تاریخ و شناخت ادیان، شریعتی، دکتر علی، شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۸۸، ... صفحه ۱۵

۲ –جنس دوم، سیمین دوبوار، ترجمه قاسم صنئوی، نشرطوس، تهران، ۱۳۶۰، چاپ اول، صفحه ۱۴۲

۳ -گیرشمن، رومن، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران۱۳۷۲، چاپ دهم، ... ص ۱۷۳

۴-تاریخ و شناخت ادیان، شریعتی، دکتر علی، ... صفحه ۱۵

۵ -جنس دوم، سیمین دوبوار، صفحه ۱۴۲

۶ -تاریخ ایران (بعد از اسلام)، عبدالحسین زرین کوب، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۳، چاپ دهم، صفحه۱۶۴ و ۱۶۵

۷ -همان، ... صص ۱۶۷، ۱۶۸

۸ -همان،... صفحه ۱۷۳

۹ -همان،...صص۱۷۵ و ۱۷۶

۱۰ -همان، ... تلخیص از صفحه های ۱۷۸ تا ۱۸۱

۱۱ -همان، ... صفحه های ۱۹۸ و ۱۹۹

۱۲ -تلبیس ابلیس، ابوالفرج ابن جوزی، مترجم علیرضا ذکاوتی قراگوزلو، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۸، چاپ اول، صفحه ۶۱ و ۶۲

۱۳ -حقیقت(رفیع)،عبدالرفیع، تاریخ جنبشهای مذهبی در ایران، جلد اول، انتشارات کومش، تهران ۱۳۷۵، چاپ اول، ص۱۰۴

۱۴ -نهضت آزادی ستان و شهید شیخ محمد خیابانی، سید هادی خسرو شاهی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی ،تهران، ۱۳۹۰، صفحه۱۹۹